

714 B 1656
R
230.
SZKOŁA NUMIZMATYCZNA

PRZEZ

ANTONIEGO RYSZARDA.

—
:
Odbicie osobne z Nr 4 (Zbiorn og. Nr 14) czasopisma „Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne”.

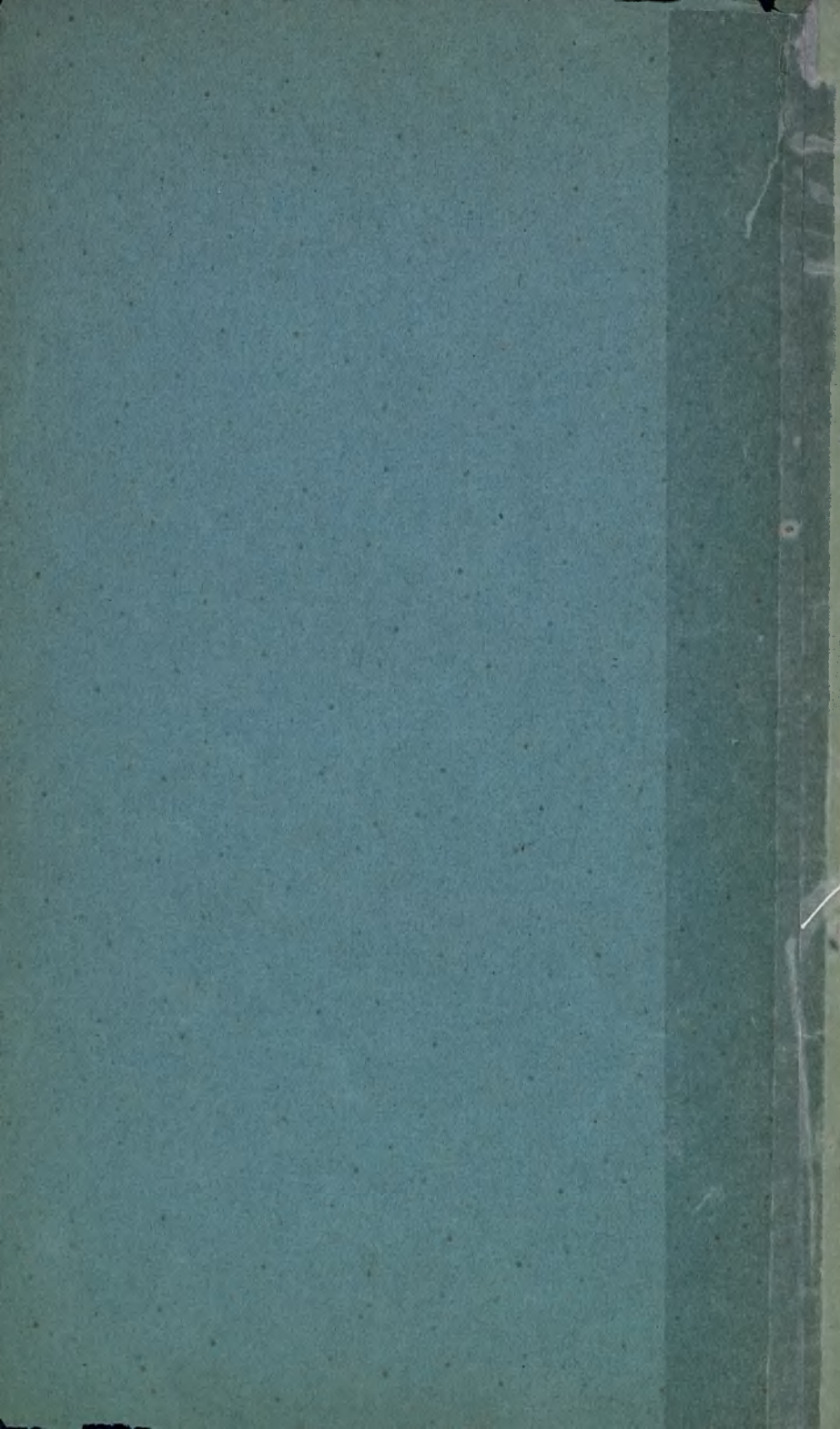

KRAKÓW.

NAKŁAD TOWARZYSTWA NUMIZMATYCZNEGO.

DRUK WŁ. L. ANCZYCA I SPÓŁKI.
pod zarządem Jana Gadowskiego.

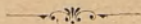
1893.

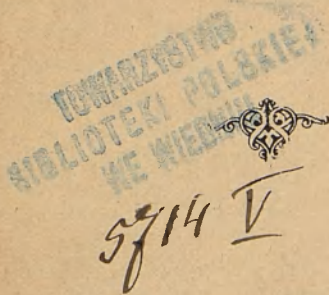
SZKOŁA NUMIZMATYCZNA

PRZEZ

ANTONIEGO RYSZARDA.

Odbicie osobne z Nru 4 (Zbioru og. Nru 14) czasopisma „Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne”

KRAKÓW.

NAKŁAD TOWARZYSTWA NUMIZMATYCZNEGO.

DRUK WŁ. L. ANCZYCA I SPÓŁKI.

pod zarządem Jana Gadowskiego.

1893.

32 15930
641619 II

B 1556

71-

Znaczenie Numizmatyki: — jej pomocnicza użyteczność dla historii; — potrzeba uwzględniania tej nauki w szkołach; — w domość o dotychczasowem traktowaniu numizmatyki w szkołach polskich; — myśl otwarcia katedry numizmatyki przy uniwersytecie Jagiellońskim.

Pieniądz, czyli moneta¹⁾, jako środek zamiany, jako jednostka, czyli równoważnik, do mierzenia wartości i oceniania innych rzeczy, był używany od najdawniejszych czasów. Wynalazek i użycie monety w stosunkach społecznych sprawiły nader ważny postęp w cywilizacyi ludów.

Na jednostkę taką zamienną, czyli pieniądze, używano różnych przedmiotów, jak zboża, futer, skórek, muszli, pieprzu, pereł, świecących kamyków i t. p. jeszcze dotąd narody niecywilizowane używają za monetę²⁾ różnych świecideł.

Najśnadniej do tego celu dał się zastosować metal: złoto, srebro, miedź, później platyna, wreszcie ni-

¹⁾ Skąd nazwa: Moneta matka muz, przydomek Junony ze świątynią w Rzymie, w której była mennica; stąd moneta oznaczała mennicę, później znaczyło pieniądze.

²⁾ Jan Kubary opisuje w „Wędrowcu“ Nr 43, r. 1882, monety kamyczkowe używane dotąd na wyspach pellawskich. O perłach nowokaledońskich jako monetach, czytamy w „Missyach katolickich“ r. 1882, strona 33—40. Rogoziński nadesłał z Kameronu do zbiorów Muzeum techniczno-przemysłowego w Krakowie monety żelazne, w kształcie chorągiewek lub gwoździ wiązanych po kilka łyżkami, i brązowe w kształcie kabłąków. W „Księdze wynalazków“ (Tom I, 1874 r. str. 123—127) rysowane są monety chińskie w kształcie noży i t. p.

kiel. W naszej zaś epoce, dowcipnie nazwanej papierową³⁾, mamy też pieniądze papierowe.

Dla nadania powagi monecie, lub dla własnego zysku, panujący monarchowie wzięli bicie pieniędzy pod swoją opiekę i administrację. Pod ich, lub kraju firmą, bywają one w obieg puszczane, przez co historia monety wiąże się z historią ekonomii państw, w których wychodziła.

Kiedy z postępem cywilizacji narodów i z rozwojem stosunków handlowych, pieniądź stał się przedmiotem, za który nabyć można wszystko, stał się zarazem przedmiotem, o który cała ludzkość codziennie się dobija, stał się bożyszczem, za które ludzie pracę swoją i towar nieraz z narażeniem zdrowia i honoru sprzedają.

Ludzie badawczego ducha, widząc tę potęgę pieniędzy, zaczęli studiować ich naturę, już to ze strony ekonomicznej, już historycznej, technicznej i t. p. Badania te zrodziły specjalną naukę: Numizmatykę.

Nauka więc zajmująca się: a) zbieraniem, badaniem i opisywaniem monet i znaków zamiennych; b) wyłożeniem praw i rozporządzeń rządowych podług których były one bite i w kurs puszczane; c) badaniem znaczenia ekonomicznego monety; d) oznaczeniem wartości pieniędzy w różnych krajach i czasach, wzajemnego ich współczesnego stosunku do siebie i stosunku wartości do pieniędzy późniejszych; e) historią mennic i zarządzających niemi; f) badaniem wreszcie wykopalisk monet — nazywa się Numizmatyką. Obejmuje ona prócz właściwych pieniędzy naukę o medalach⁴⁾,

³⁾ Po epoce kamiennej, brązowej i żelaznej, obecną epokę nazywają papierową.

⁴⁾ Początek medali jest późniejszy niż monety. Rzymianie i Grecy często łączyli oba cele, zapisując na monetach fakta historyczne. W medalach często gra rolę ludzka chępliwość. Zauwa-

mających cel przechowania dla potomności, pamięci o wypadkach wojennych, religijnych, politycznych, pamięci osób zasłużonych lub szkodliwych krajowi. Sfragistyka, nauka o pieczęciach będąca w związku z dyplomatyką, wchodzi też w zakres numizmatyczny, daje ona niezawodne wskazówki w determinowaniu monet szczególnie średniowiecznych.

Numizmatyka zatem jest nauką badającą monety czyli znaki zamienne, medale polityczne, społeczne religijne, wota kościelne, sztony, marki, znaki masońskie, znaki dekoracyjne honorowe, pieczęcie i t. p. pod względem historycznym, ekonomicznym, technicznym, artystycznym, heraldycznym, epigraficznym, emblematycznym i symbolicznym ⁵⁾.

Pożytek naukowy z Numizmatyki jest nader donosny. Znakomicie wspiera ona historią i archeologią krajową, daje poznać jaki był ruch handlowy w różnych krajach i różnych czasach, wskazuje na stosunki handlowe z sąsiednimi państwami. Ilość i miejsca mennic pokazują, w której prowincyi kraju więcej lub mniej ożywiony był obieg monety; miejsca zaś i jakoś wykopalisk monet pouczają o zamożności danej okolicy, jakie tam monety krajowe były w ruchu i z jakimi obcemi towarzyszyły. Numizmatyka wykazuje stosunek monety do produktów rolniczych i wyrobów krajowych, rzuca zatem światło na stopień kultury i daje pogląd na stan bogactwa lub ubóstwa w różnych czasach skarbu, rządu i państwa; w niej spoczywa znakomity materiał do historii sztuki, rzeźbiarskiej i technicznej, materiał do sprawdzania dat

żyliśmy, że pod rządami słabych monarchów więcej bito medali niż za monarchów dzielnych, czynnych i silnych.

⁵⁾ W numizmatyce odróżnia się trzy główne okresy: starożytny do Cesarstwa rzymsko-zachodniego, średniowieczny do XVI wieku, a odtąd okres nowożytny. Polska Numizmatyka wkracza tylko w dwa ostatnie okresy.

faktów historycznych. Tysiące portretów królów i ludzi sławnych poznajemy jedynie z numizmatów. Ileż to faktów historycznych, imion osób panujących, ich rodzin, konsulów, wielkorządców, osób znakomitych, których historia piśmienna nam nie przechowała, przynoszą nam monety i medale. Układy wielkich systematycznych kolekcji numizmatów są jakby otwartymi księgami, dawne dzieje opiewającymi. Porządny zbiór jest chronologicznem ustawieniem świadków społecznych wypadków historycznych, świadków przemawiających do nas swoimi napisami i emblematami o stanie zamożności rządu, kraju danego. Zbieranie systematyczne numizmatów nie jest więc prostą zabawką dla tych, którzy mają na to dość pieniędzy i czasu, jakto niektórzy nie znający istotnych podstaw numizmatyki czasami twierdzą. Nawet zbieracze numizmatów z pobudek innych nie naukowych nie zostają bez zasług, wiele oni wyszukali nieznanых monet, uratowali od zagłady, dostarczyli materiału dla badaczy fachowych tego przedmiotu.

Numizmatyka jest jeszcze pomocną w badaniach innych działów archeologii. Lelewel, przez porównanie monet z figurami na drzwiach katedry gnieźnieńskiej, udowadnia ich dawność ⁶⁾; Stronczyński popiera monetami dowodzenie o nagrobku Bolesława Chrobrego w Katedrze poznańskiej ⁷⁾; Smolikowski i Kajetan Kraszewski udowadniają monetami autentyczność miecza „Szczerbcem“ nazwanego ⁸⁾; Sadowski przez szlaki wykopalisk monet rzymskich wytknął dawne

⁶⁾ Lelewel: Drzwi kościelne Płockie i Gnieźnieńskie. Poznań 1857 r.

⁷⁾ Stronczyński: Dawny nagrobek Bolesława Chrobrego. (Biblioteka Warszawska 1887 r. Wrzesień).

⁸⁾ Smolikowski: Bibl. Warszawska r. 1879, Styczeń.

drogi handlowe w Polsce ⁹⁾; X. Dydyński przez porównanie krzyży (swastik) na monetach ze znakami na urnach i innych rzeczach objaśnia znaki pogańskie¹⁰⁾. Wiele jeszcze innych pożytków z nauki numizmatyki możnaby wyliczyć, wskazujących potrzebę pielęgnowania i rozwijania tej nauki.

Historia literatury numizmatycznej polskiej wykazuje nam, że najwybitniejsi nasi uczeni i historycy uwzględniali w swych pismach numizmatykę. W literaturze numizmatycznej jaśnieją imiona: Kromera, Decyusza, Kopernika, Neugebauera, Starowolskiego, Łojki, Lengnichów, Naruszewicza, Albertrandego, Niemcewicz, Kraszewskiego, i imiona całego szeregu fachowych numizmatyków.

Jednak większość dawniejszych numizmatyków naszych nie stała na wysokości należytego pojęcia o numizmatyce. Wielu z nich kształciło się na tych materyałach jakie sami odnaleźli, co sprawiało niezmiernie trudności i opóźniało postęp tej nauki. Dopiero Towarzystwo Numizmatyczne w r. 1889 w Krakowie zawiązane zamierzyło zespolić rozproszone przedtem siły pracowników. Konieczną jest rzeczą wychować nowe zastępy młodych numizmatyków, ale już nie drogą samego amatorstwa, ale drogą systematycznej nauki, którą może dać tylko specjalna szkoła, czy katedra.

Potrzebę zastosowania numizmatyki w szkołach, bardzo u nas uczuwano i w porównaniu z zagranicą, wiele nawet robiono. Licznie przygotowane zbiory szkolne i pisma odpowiednie, jako materyały do wy-

⁹⁾ Sadowski J. N. Drogi handlowe greckie i rzymskie przez porzecza Odry, Wisły, Dniepru i Niemna do wybrzeża morza Bałtyckiego. Kraków 1876.

¹⁰⁾ X. Dr. Dydyński: Rocznik Tow. Przyjaciół nauk po znańskiego r. 1878, T. X.

kładow, oraz prelekcyę, świadczą wymownie, że u nas znano pożytek z tej nauki i rozumiano jej znaczenie. Świeżo, bo w r. 1888 przypomniał tę potrzebę numizmatyk polski, profesor gimnazjum w Neumünster, Dr. Maks Kirmis, w broszurze „*Die Numismatik, in der Schule, zugleich eine Einleitung in das Studium dieser Wissenschaft*” (4° str. 30), w której zachęca do tworzenia zbiorów numizmatycznych przy gimnazyach; o sposobie jednak użytkowania z tych zbiorów nie podaje należytego programu.

Popierając wprowadzenie numizmatyki do szkół jako przedmiotu wykładowego, należy nam zrobić przegląd tego, co u nas już w tym kierunku robiono. Wyliczymy zatem tutaj zbiory szkolne i prace numizmatyczne w szkołach polskich przedsiębrane lub dokonane:

Profesor matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim Stanisław Grzebski r. 1560 złożył swój zbiór numizmatów rzymskich i orientalnych w bibliotece Jagiellońskiej dla użytku szkolnego. Biblioteka ta była przeznaczoną dla profesorów i słuchaczy, dopiero w bieżącym wieku zamienioną na publiczną została. Przez późniejsze dary i nabytki zbiór założony przez Grzebskiego wzrósł do 9500 sztuk; 6 tomów katalogów sporządził S. Bandtkie i są dodatki Przybylskiego i Muczkowskiego. Katalogi te znajdują się między rękopismami tejże biblioteki. Kilku autorów prac numizmatycznych korzystało z materyałów tego zbioru, jak Penzel, Bandtkie; nie wiadomo jednak czy studenci z nich korzystali. Bandtkie chcąc chociaż drogą pośrednią słuchaczy uniwersyteckich z numizmatyką zaznajamiać, pomieścił parę swoich prac z tego zakresu, w programach czyli Indexach¹¹⁾ rocznych uniwersyteckich i tak: w Indexie na rok szkolny 1824—5 pomieścił artykuł: „*De nummis romanis in Polonia minori inventis*” — zaś w Indexie na rok 1830—1:

¹¹⁾ Index lectionum in Universitate studiorum Jagellonica w tych latach pod rektoratem Girtlera; — przez co Zagórski (strona V) prace te mylnie przypisał Girtlerowi.

¹²⁾ Program popisu Uczniów Instytutu technicznego krakowskiego r. 1843.

„*De quartensibus s. semigrossis polonicis*“. W programie popisu Uczniów Instytutu technicznego w Krakowie r. 1843 znajdujemy prof. Polcera „*Tabela monet zagranicznych srebrnych niektórych krajów Europejskich na monetę kurant polski wyrachowaną*“¹²⁾“.

Akademia wileńska posiadała dość dawno zbiór numizmatyczny. W r. 1794 d. 17 stycznia X. Dr. Michał Karpowicz profesor S. Teologii, miał prelekcją „*O monecie*“, wykładając historią starożytnych monet, zagranicznych i krajowych, porównał je co do wartości z bieżącą monetą polską, wspomniał o pisarzach około tej nauki pracujących. Donosi o tem „*Gazeta krajowa i obca*“ z r. 1794 z d. 28 stycznia, N. 8. W r. 1803 Uniwersytet wileński posiadał 268 medali i 195 monet (Żmigr. Encykl. ilustr.). W r. 1824 Joachim Lelewel przygotowywał się do wykładów numizmatycznych; kurs numizmatyki przez Kuratorią Uniwersytetu był aprobowany, lecz sprawa filaretów pozbawiła Lelewela katedry i wykłady nie przysły do skutku. W r. 1825 zbiór wileński przeniesiono do Krzemieńca, jakoby w Wilnie nie umiano się z nim obchodzić, i gdzie dalsze losy zbioru krzemienieckiego podzielił.

Uniwersytet lwowski (Józefiński) w rok po założeniu go, 1785, otrzymał 6889 sztuk numizmatów, dubletów wydzielonych ze zbioru Dra M. Garellego¹³⁾ i z Cesarskiego nadwornego gabinetu numizmatycznego w Wiedniu. Następnie za staraniem namiestnika Galicyi Hr. Brigido uniwersytet otrzymał jeszcze 5000 sztuk w darze od Cesarza Józefa. W czasie pożaru r. 1848 gabinet ten wiele ucierpiał, późniejsze dary znów go wzmogły, tak, że obecnie zbiór ten prócz dubletów wynosi około 12000 sztuk. Umieszczony jest w 6ciu szafach. Uporządkowania i skatalogowania dokonał Dr Wojciech Urbański wraz ze synem Aurelim, na formularzach wiedeńskich spisano 3 tomy katalogów, prócz tego 2 katalogi kartkowe dla obcych i polskich; ten ostatni

¹³⁾ Garelli Mikołaj lekarz w Bononii, potem prefekt biblioteki nadwornej w Wiedniu. W bibliotece Uniwersytetu lwowskiego do czasu pożaru r. 1848 szasłego, była sala zwana Garellich. Xże Henryk Lubomirski, między rycinami medali polskich, przygotowanymi do dzieła mającego być wydanem przez Tow. przyj. nauk w Warszawie, według rękopisu Albertrandego, przygotował też rycinę medalu Garellego. We wydaniu tych rycin przez Xcia Prozorowskiego w Petersburgu, rycina Garellego jest pod Nr 439. Garelli † r. 1739 (Lexicon Wurzbacha).

dział około 1000 sztuk liczy. Pierwszym kustoszem zbioru oraz profesorem dyplomatyki, heraldyki i numizmatyki był X. Gotfrid Uhlich¹⁴⁾, który numizmatykę wykładał według systemu Eckhela¹⁵⁾. Wykłady swoje drukiem ogłaszał, posiadamy: „*Praelectiones numismaticae, quas in usum auditorum suorum ex clarissimo Eckhelio aliisque adornavit Godefridus Uhlich e Scholis piis, diplomaticae et numismaticae in Universitate Leopolitana professor*“ Lwów b.r. (1788(?) 8.

Po Uhlichu katedrę tych przedmiotów objął Tomasz Wuchich (Wucicz) był on zarazem kustoszem zbiorów. Wucicz wykładał numizmatykę do r. 1805, to jest do czasu złączenia Uniwersytetu lwowskiego z krakowskim, gdzie też Wucicz został przeniesiony; zbiór zaś lwowski nie uporządkowany opieczętowano i złożono w kasie głównej podatkowej, gdzie spoczywał aż do r. 1822. Wucicz w Krakowie nie oddawał się numizmatyce: zato gdy wrócił r. 1815 do przywróconego Uniwersytetu we Lwowie na bibliotekarza, miewał tam prelekcye numizmatyczne, ale wykładał już jako przedmiot nadzwyczajny, do r. 1819. Po Wuciczu prelekcye numizmatyczne miewał jeszcze profesor Zehnmark i zastępcą kustosza biblioteki exoficer Sperl¹⁶⁾.

Wołyńskie liceum w Krzemieńcu założone staraniem Czackiego r. 1804 otrzymało część zbioru po królu Stanisławie Augustie za 1500 dukatów nabytą. W r. 1806 Czacki z Filipem Hr. Platerem przeglądali ten zbiór już na miejscu, r. 1810 kustoszem tego zbioru został Franciszek Rudzki, do uporządkowywania pomocnym mu był gotowy katalog Al-bertrandego, W r. 1812 Rudzki z Romualdem Steckim

¹⁴⁾ Gotfryd a s. Elisabetha Uhlich urodził się 16 Stycznia 1743 w St. Pölten, pijar, był nauczycielem historii powszechnej w Wiedniu, od r. 1785 we Lwowie i tu umarł 30 stycznia 1794 r. wiele pism zostawił do historii Wiednia, we Lwowie wydał jeszcze dziełko numizmatyczne „Versuch einer Numismatik für Künstler“. r. 1792.

¹⁵⁾ Józef Eckhel dyrektor gabinetu num. cesarskiego w Wiedniu, dzieło jego „Doctrina nummorum veterum“ zrobiło mu imię. Na ręce Eckhela szły dary w numizmatach z Galicyi dla Cesarza Franciszka I miłośnika tych rzeczy; tak poszły zbiory po Sobieskim do Wiednia. Eckhel urodzony r. 1737 † 1798.

¹⁶⁾ Dr. Reifenkugel b. urzędnik Biblioteki uniwersyteckiej we Lwowie, dziś bibliotekarz Uniwersytetu w Czerniowcach, podał wiadomości o gabinecie numizmatycznym lwowskim i o wykładach numizmatycznych tamtejszych, w artykule: „Biblioteka Uniwersytecka“ pomieszczonym w „Przewodniku naukowym i literackim“ dodatku do Gazety Lwowskiej r. 1873, str. 459—463.

zbiór spakowawszy w 24 woreczki ukryli go za ołtarzem w kościele licealnym pojezuickim; po wojnie wydobyto ztamtąd i złożono go w składzie nad skarbcem w tymże kościele, żąd Rudzki brał częściami do siebie do opisywania¹⁷⁾. R. 1817 złodzieje okienkiem z kościoła po drabinie dostali się do składu i wiele złotych i srebrnych sztuk rzymskich i greckich skradli; złodzieje byli znawcami, gdyż wiedzieli co wybierać: zabrali około 3000 sztuk, szczęściem u Rudzkiego były rzeczy najrzadsze w domu. W r. 1818 przy przenoszeniu tego zbioru do kasy licealnej było jeszcze sztuk 16548. W r. 1821 ponownie zbiór przeliczano, było sztuk 18652. Rudzki o stanie gabinetu składał raporty kuratorowi Xciu Czartoryskiemu, wizytatorom Kropińskiemu i Wyleżyńskiemu, oraz dyrektorowi liceum Ściborskiemu. Do wykładu numizmatyki nie przyszło. W r. 1832 polecono zbiór przenieść do Petersburga, tam oglądał go Metropolita X. Bułhak; wybrano co lepsze do gabinetu petersburskiego a resztę r. 1834 odesłano do Uniwersytetu kijowskiego¹⁸⁾.

Czacki napisał w r. 1810, na swój czas, nader ciekawy i ważny wykład numizmatyczny p. t.: *„O rzeczy mennicznej w Polsce i Litwie dla uczniów Wołyńskiego Gimnazjum pisane r. 1810“*. Wykład ten w rękopismie krążył pomiędzy uczniami, niebył jednak z katedry czytany. Wydrukował go Hr. E. Raczyński w wydaniu *„Dzieł Tadeusza Czackiego“*, w części III r. 1845. na str. 364—456.

Okręg naukowy w Warszawie (Rada szkolna) z funduszu edukacyjnego, dla użytku szkolnego r. 1844 nabył zbiór numizmatów po Maxymilianie Bartynowskim pozostały; zbiór ten powiększano numizmatami pozostałymi po skasowanych gimnazyach w Królestwie Polskiem. W r. 1861 po założeniu Szkoły głównej zbiór ten do tej Szkoły przydzielono. Szkoła główna w r. 1869 przemienioną została na Uniwersytet cesarski; zbiór znajduje się przy bibliotece

¹⁷⁾ Rudzki nie widział na jedno oko, a w składzie było ciemnowo, nie mógł na miejscu porządkować. Rudzki ur. 1756 w Warszawie, podróżował z Maxymilianem Ossolińskim, był pisarzem i sekretarzem Komisji edukacyjnej w Warszawie. Umarł r. 1830. Kaczkowski w Dzienniku podróży do Krymu r. 1825 odbytej podaje szczegóły o Rudzkim. Warszawa 1829 r. tom III str. 155—6.

¹⁸⁾ O zbiorze Krzemienieckim napisał Heleniusz (Iwanowski Eustachy) w dziele *„Rozmowy o polskiej koronie“* 1873 r. w t. II str. 472—476.

głównej. w pałacu Kazimierzowskim, liczy obecnie około 12000 sztuk, kustoszem był profesor Mierzyński, obecnie jest prof. dr Pawiński, który ma się zająć uporządkowaniem tej kolekcji.

Dla Uniwersytetu w Charkowie r. 1804 założonego pierwszy kurator Seweryn Potocki¹⁹⁾, na użytek szkolny darował przeszło 1000 sztuk rzymskich i polskich monet i medali. W r. 1812 Generał Czeczagów ofiarował znany gabinet nieświeski Radziwiłłowski, który w ówczas liczył sztuk 13.252. Kurator Perowski zarządził spisanie tego gabinetu; katalog 250 arkuszy obejmuje. Zbiór obecnie jest pod opieką profesora Szercla²⁰⁾.

Zbiór Gimnazjum gdańskiego zawiera głównie monety i medale odnoszące się do historii Prus królewskich. W r. 1777 burmistrz tamtejszy Gotfryd Schwarz zapisał na użytek szkolny półtora tysiąca monet i około 100 dzieł specjalnych; zbiór ten wraz z różnemi późniejszymi nabytkami uległ grabieży w czasie okupacji Gdańska przez Napoleona. W r. 1823 Weichman ofiarował zbiorek, który połączono z resztkami dawnego. W r. 1837 zbiór umieszczono w nowym budynku gimnazjalnym i zaraz bo w r. 1842 miasto nabyło za 2400 talarów od Dra Berendta kolekcję monet i medali wyłącznie gdańskich, a w r. 1844, znaleziono w wielkiej sali radnej wmurowany w ścianę bogaty zbiór numizmatów głównie polskich. Prof. Marquardt na polecenie Rady miasta wybrał przeszło 1000 sztuk srebrnych i 25 złotych z tego odkrytego skarbu, i włączył do zbioru gimnazjalnego. Obecnie ten gabinet przeszło 6000 sztuk liczy. Naukowo korzystali z tego zbioru Lengnich, Vossberg i Marquardt; o ile korzystali uczniowie, nie wiadomo²¹⁾.

¹⁹⁾ Seweryn Hr. Potocki ur. 1762 poseł na sejm czteroletni, kurator naukowy, tajny radca, kawaler orderu Alexandra Newskiego, umarł r. 1829. Fräbn wydał w Kazaniu r. 1813 dziś nader rzadki katalog zbioru Seweryna Potockiego p. t. „*Numophylacium Potocianum*“ w Sze, 1813.

²⁰⁾ O zbiorze charkowskim podaje ciekawe szczegóły J. Daniłowicz w broszurze „*O medalach Radziwiłłowskich i o gabinecie Nieświeskim i Charkowskim*“ Petersburg 1830 r., także Kotłubaj w Galeryi Nieświeskiej. Wilno 1857 r. str 531–5.

²¹⁾ Wiadomości o zbiorze tym napisał Marquardt r. 1846 w broszurze „*Notiz über die Münzsammlung des Danziger Gymnasiums*“ gdzie są też ciekawe wiadomości o numizmatykach gdańskich. Joachim Karol Marquardt wnuk C. B. Langnicha, ur.

Toruńska biblioteka gimnazyalna zawiera również dzieła rzadkie numizmatyczne, zapas monet i medali jednak mały. Nie mamy Indexów rocznych gimnazjum toruńskiego, z których by można widzieć, co i kiedy z działu numizmatyki wykładano; dysputy popisowe szkolne gimnazjum toruńskiego dochowały się drukowane, albo osobno albo w piśmie wydawanym przez Piotra Jaenicha p. t. „Meletemata Thorunensia seu dissertationes varii argumenti ad historiam maxime Polon. et Prussicam etc.“²²⁾.

Dysputy z uczniami miewał profesor Jerzy Wende. Pierwsza rozprawa z Dawidem Schmiderem r. 1698 p. t. „*De antiquo et curioso Bretislai Bohemiae Ducis nummo argenteo*“. Tegoż roku druga dysertacja z Cymermannem p. t. „*De IV Imperatorum Romanorum nummis in memoriam victoriae de Sarmatis olim reportatae cuspis*“ Toruń 1698. Dysertacja popisowa prof. Wendego²³⁾ z Lemkem i Kefalidesem uczniami r. 1702 odbyta p. t. „*De primis Polonorum nummis argenteis, sive grossis Pragensibus*“.

Lipsius bibliograf numizmatyczny, cytuje z programu szkolnego toruńskiego na rok 1701, rozprawę Wendego p. t. „*Utrum generis humani salus parta per Christum, Augusti Imp. nummis expressa olim fuerit nec ne?*“ Toruń 1701.

Tenże prof. Wendt będąc przedtemrektorem gimnazjum Maryi Magdaleny we Wrocławiu r. 1679 miał tam wykład numizmatyczny: „*De Vratislaviensium quorundam*

19 kwietnia 1812 r. w Gdańsku, od r. 1823—30 uczył się w tu-tejszem gimnazjum, następnie na Uniwersytecie w Berlinie i Lipsku, od r. 1834 był nauczycielem gimnazjum Fryderyka Wilhelma w Berlinie, od r. 1836 starszym nauczycielem w Gdańsku, od r. 1856 dyrektorem gimnazjum Fryd. Wilhelma w Poznaniu gdzie wykładał łacinę i grekę, od r. 1859 był dyrektorem w Gocie, tu został członkiem komisji egzaminacyjnej kandydatów do szkół wyższych, radcą nadwornym, członkiem akademii, otrzymał order „Komtur-kreuz“ umarł nagle d. 30 listopada 1882 r.

²²⁾ Toruń 1726, a 4 tom r. 1762 wyszedł. Piotr Jaenichius ur. 1670 we Fürstenbergu w Łużycach, syn pastora, od r. 1701 adjunkt na wydziale filozofii w Witembergu, od r. 1706—38 rektor Gimnazjum w Toruniu, tu umarł r. 1738. Spis jego prac jest w piśmie: Das gelahrte Preussen.

²³⁾ Jerzy Wendt (Wende) Rektor Gimnazjum Maryi Magdaleny we Wrocławiu, od r. 1680—1730 Profesor i Rektor Gimnazjum w Toruniu, inspektor szkół. Zyciorys w „*Athenae Gedanenses*“ Lipsk 1713, str. 222. lub w „*Gelahrtes Preussen*“ T. III 1723 r. str. 100.

patronorum ac civium studio colligendi nummos". Rozprawa ta w programie szkolnym jest zapisana r. 1679 (też Brzeg 1679).

Z wykładów numizmatycznych we Wrocławskiej szkole we Friedrichs-Schule wspomnimy, że na egzaminie publicznym d. 6 kwietnia 1804 r. miał dysputę w języku francuzkim Ludwik Mączyński z Piekar w Prusach, z kolegami swymi Bernardem Zadig z Wrocławia i Karolem von Hautenville ze Srebrnej góry, o studyowaniu starych monet (*Von dem Studium der alten Münzen*)²⁴).

W szkole tej wówczas wielu było Polaków: Adam Mierosławski, Karol Sławianowski, Jerzy Ziemięcki, Adam Hr. Załuski, Xże Ernest Frydrych Sułkowski i t. d. Dyrektor tejże szkoły Daniel Henryk Hering na tymże egzaminie miał mowę o bursztynowym medalu Fryderyka II; mowę tę drukiem ogłosił r. 1804, gdzie są też wiadomości szkolne²⁵).

Profesor Antoni Popliński w r. 1839 ważną na swój czas pomieścił rozprawę numizmatyczną w popisowem szkolnem sprawozdaniu za r. 1838 Maryackiego Gimnazjum w Poznaniu p. t. *„Von dem polnischen Münzwesen“* — zaś Dyrektor Marquardt w programie uroczystego otwarcia nowego budynku gimnazjum Fryderyka Wilhelma w Poznaniu r. 1857 miał odczyt o monetach greckich: *Caulae cum magnento auf Münzen von Perga*, drukowany w broszurze: *Natalicia Augustissimi regis Friderici Guilelmi IV rite obeunda et dedicationem Gymnasii Fr. Guilelmi Posnaniensis etc. Posen 1857*.

Gimnazjum Kieleckie w bibliotece swej posiadało monet i medali około 400, w r. 1827 było jeszcze 232, obecnie zbiorów ten jest rozproszony, zaledwie kilkadziesiąt sztuk zostało, Dziwna rzecz, że za dyrekcji Kajetana Kwiatkowskiego znanego numizmatyka zbiór szkolny nie doznał należytej opieki. Obecny bibliotekarz prof. Feliks Rybarski na nowo gromadzi numizmaty.

Szkoła powiatowa w Humanie mieszcząca się w skasowanym Bazylińskim klasztorze, posiadała zbiorów numizmatyczny. W r. 1839 wskutek rozporządzenia Kuratora

²⁴) Taki tytuł zanotowany w programie szkolnym, choć wyraźnie mówi że dysputa w języku francuzkim miała się odbyć.

²⁵) Broszura Heringa: „*Von einer bernsteinernen Schaumünze auf den König Friedrich II von Preussen*“. Breslau 1804.

okręgu naukowego, zbiór humański oddano do Kijowa²⁶⁾, było wtedy sztuk 386 monet i medali.

Łuckie gimnazjum przy bibliotece posiadało zbiór szkolny, również w r. 1839 w skutek polecenia Kuratora zbiór oddano do Kijowskiego Uniwersytetu²⁶⁾.

Znany jest systematyczny kierunek szkół jezuickich, uznają oni potrzebę uczenia historii z pomocą okazów numizmatycznych. Kolegium jezuickie w Tarnopolu obecnie w Chyrowie zebrało w tym celu koło 3500 numizmatów, gromadził głównie Xiądz Obrąpalski ze Starej wsi. W r. 1879 prof. historii X. Wall zbiór ten porządkował.

Wreszcie, władze naukowe kierujące wychowaniem publicznem w Polsce, dążyły do wprowadzenia numizmatyki między przedmioty wykładowe szkolne. I tak: Komisya edukacyjna za Stanisława Augusta dawała wyraz tej dążności, zalecając pisma choćby pośrednio dotyczące numizmatyki, n. p. dziełko X. Piramowicza „*Dykcyonarz starożytności*“ (1779), gdzie oprócz objaśnień wyrazów numizmatycznych, jest „*Przydatek*“ numizmatyczny z notat Łojki zebrany. Ministeryum oświecenia roku 1824 na przedstawienie ministra Stan. Grabowskiego udzieliło znaczną subwencją na zakupno numizmatów dla Uniwersytetu Alexandryjskiego. Kurator okręgu naukowego warszawskiego r. 1841—44 tworzył zbiór szkoły głównej w Warszawie.

Z powyższego wykazu przedsiębranych prac numizmatycznych w szkołach naszych widzimy, że numizmatyka w szkole ma dwojakie zastosowanie. Mianowicie: uczenie historii powszechnej i w szczególności polskiej, przy pomocy okazów w monetach i medalach, oraz jako wykład osobnego przedmiotu z zakresem nauk w związku z numizmatyką zostających, już na podstawie znajomości historii. Pierwsze

²⁶⁾ Prof. Antonowicz w opisie gabinetu kijowskiego r. 1884 w Akta Uniwersytetu Śgo. Włodzimierza.

zastosowanie powinno mieć miejsce w szkołach średnich, drugie na uniwersytetach.

Do obu tych zastosowań potrzebne są zbiory szkolne numizmatyczne. U nas jedno tylko Gimnazjum gdańskie i Uniwersytet lwowski posiadają zbiory należycie urządzone, a w danym razie gotowe do użytkowania szkolnego. Kraków, przechował najdawniejszy zbiór uniwersytecki (około 9500 sztuk) i ma zbiór katedry archeologicznej (około 3000 liczący), posiada zbiory numizmatów instytucyjne, jak w Akademii umiejętności (3000 polskich, 2000 obcych), w Muzeum techniczno-przemysłowem (około 2000 sztuk), w Muzeum narodowem około 200. Razem przeszło 20,000 sztuk, przedstawiających pokaźną wartość. Zbiory te krakowskie zachowują szczególną między sobą zgodność, a tą jest, że wszystkie nie są uporządkowane, nie skatalogowane należycie, leżą bez pożytku tak dla szkoły, jak i dla publiczności. Należałoby raz zbiory numizmatyczne krakowskie razem zgromadzić, uporządkować, dublety wysortować i wspaniałą kolekcją dla słuchaczy numizmatyki ułożyć. Możliwe braki najrzadszych okazów można wypełniać kopiami galwanoplastycznymi. Kopie takie wybornie nadają się do wykładów szkolnych, zastępują kosztowne oryginały w zbiorze i zapobiegają możliwemu zagubieniu rzadkich autentycznych numizmatów.

Niemniej dla katedry numizmatyki jest niezbędną biblioteka numizmatyczna obca i polska. Należałoby też pozbierać (o ile można) z różnych bibliotek instytucyj naukowych krajowych, dzieła i pisma odnośne, złączyć je z działem numizmatycznym biblioteki jagiellońskiej i tym sposobem stworzyć wielki dział szkoły numizmatycznej. Nie trzeba przytem zapomnieć, że wiele pism tego zakresu znajduje się w innych działach tejże biblioteki. I tak: opisy maszyn do bicia pieniędzy znajdują się w dziale mechaniki; wiersz

wy ogłoszony przy wręczaniu komuś medalu znajdzie się w p o e z y i; taryfy monet bywają mieszczono w dziale matematyki; opisy obcych monet w g e o g r a f i i; rozporządzenia mennicze ponieszczone są w dziale prawa i t p. Nie chcąc jednak psuć porządku dotychczasowego biblioteki, należy sporządzić o d s y ł a c z e, to jest katalog pism numizmatycznych w innych działach biblioteki się znajdujących i takowe o d s y ł a c z e w dziale numizmatycznym umieścić.

Uniwersytet krakowski jest jedynym obecnie w Polsce, na którym numizmatyka może być wykładaną, gdzie już istnieją katedry przedmiotów w związku z tą nauką zostających, jak katedra historii, historii sztuki, archeologii i dyplomatyki. Katedra ta objęłaby następujący rozkład prelekcij numizmatycznych:

a) Numizmatyka powszechna: starożytna, średniowieczna i nowożytna.

b) Numizmatyka polska: średniowieczna i nowożytna, a w szczególności:

1) Historia numizmatyki obcej i polskiej.

2) Literatura numizmatyczna obca i polska, historia literatury numizmatycznej.

3) Ekonomia, znaczenie monety w gospodarstwie krajowem.

4) Technika, materiały i wykonanie monet i medali.

5) Prawo monetarne, dyplomatyka numizmatyczna, historia mennic.

6) Sztuka rytownicza, odnośna do numizmatów, medalierstwo.

7) Symbolika, heraldyka, mitologia, ikonografia.

8) Epigrafika numizmatyczna, monepigrafia.

9) Sfragistyka.

LM

